

KODÁLY ÉS A MAGYAR NÉPZENE

A MAGYAR NÉPZENE mostoha sorsa feltűnő jelenség a mi erősen nemzetinek mondott közéletünkben. Ismeretlensége, elhanyagoltsága méri azt az aggasztó úrt, mely a földművelő és egyéb ősfoglalkozást űző színmagyar népünket a nemzeti műveltséget tartó és tudatosító művelt vagy félművelt középosztályunk' tói elválasztja. Ez utóbbi réteg — a nemzet egynyolcada — csak a múlt század vége felé kezdett némi zenei műveltségre szert tenni. Mesterei, többnyire idegenből ideszakadt vagy a század folyamán elmagyarosodott csehek, németek, természetszerűleg csekély érzékkel bírtak az autochton magyar népi zene iránt, különben is elég munkát adott nekik a nyugati zenei műveltség közvetítése inkább heterogén városi eredetű, művelődni vágyó lakosságunk felé.

De nagy akadálya még ma is a gyökeres magyar zene felemelkedésének, vérré válásának középosztályunk saját műdalköltése, mely szintén a múlt század második felében állapodott meg jól ismert formái között, a cigány támogatásával. Magyar termék ez is, de erősen idegen, többnyire német romantikus hatást mutató hangközökkel, harmonizálással (a kísérő bandát értem), és mégis teljesen kielégíti a zeneileg képzetlenebb középosztályt, mely tudomást sem vesz róla, hogy szomszédjában a parasztházban, egy igen régi, nemes veretű, szinte klasszikus tisztaságú magyar zene él, holott ez a zene a magyar nép túlnyomó nagy tömegének lelkéből fakadt és hivatva volna arra, hogy kiindulásul szolgáljon a magasabb zene magyar művelőinek is.

Alig pár évtizede, hogy egy-két etnográfus után végre két nagytehetségű zeneszerzőnk érdeklődése e felé az ismeretlen világ felé fordult. Valóságos felfedező körút volt Bartók Béla és Kodály Zoltán falujárása. A magyar zenei nyelvet tárták fel kitartó, önfeláldozó munkával, miközben saját zenei nyelvük is kiforrott, vagyis hozzáidomult az ősrégi nemzeti formákhoz. De a magyar nemzeti műveltséget támogató intézmények nem igen vettek tudomást e nagyjelentőségű eseményről s az a réteg, mely pedig az irodalomban a népies formákat már klasszikus hagyományként fogadta el, ridegen elzárkózott két zseniális fiának törekvései elől, saját gyenge erejére hagyva mindkettőt ebben a kutató munkában. Ezzel szemben az irodalmi életben egy századon át dívott a népies irány; gyűjtötték, kiadták, utánozták a nép dalait, de mindig csak dallam nélkül használták azokat, holott a népdal szövege dallam nélkül csak afféle holt anyag, mint a múzeumok kitömött állata, vagy papírra ragasztott, préselt növénye.

Csak napjainkban, talán az újabb nemzedékek józanabb nemzetpolitikai látása folytán kezd ezen a téren is szűnni a közöny s ma már végre az Akadémia is vállalta azt a szép kötelességét, hogy a magyar népzene kincsét a maga teljességében átadja a magyar közönségnek: Bartók és Kodály már több éve dolgozik a népi zene-corporus akadémiai kiadásán.

A Magyarság Néprajzának¹ most megjelent negyedik kötete bizonyára széles körökben fog világos fogalmakat elterjeszteni a magyar népi zene mivoltáról. Tudományos és egyúttal kulturális esemény, hogy Kodály Zoltán itt szűrte le minimális zenei tudásuk számára is érthető nyelven, harminc évi fáradságos kutató és építő munkájának eredményeit.

Nincs ma még egy magyar zenetudós, aki világosabban látna mint ő a magyar zene kialakulásában. Történetileg képzett szeme, művészi hallása, csodálatos emlékezőtehetsége képessé teszik arra, hogy a népi zene tömkelegében, változékony alakzataiban felismerje az ősi elemet, az egyházi eredetet, a nyugati formát, a felülről lekerült anyagot, az énekmondók hagyományát s az úri és népi formák, régi és új harcát.

Az ősréteg elemzésében mind meggyőzőbben alakul ki Bartók és Kodály tételének igaza: a magyar falusi nép énekében igenis honfoglalás előtti zenei formák élnek, csak úgy, mint meséiben vagy nyelvében! Kodály egyik fejezete sem annyira újszerű és fontos, mint az, ahol cseremiszt dallamokat állít párhuzamba ma is élő magyar népénekekkel, hogy plasztikusan kidomborítsa a régibb magyar dalstílus ősi jellegét. Ugyanaz a módszer ez, mint amit a nyelvészek használnak már több mint fél század óta, mikor a finn-ugor nyelvhasználást megteremtették és teljes biztonsággal megállapították nyelvünk ugor származását, megírták hangrendszerének, alaktanának, szókészletének történetét. Ezzel az összehasonlító módszerrel vontak ki nemrég egy kitűnő folkloristánk, Solymossy Sándor, a magyar mese keleti ősi elemeit, kiemelve azokat a nyugateurópai népekkel közös motívumok közül.

Kodály helyzete azonban sokkal nehezebb mint Solymossyé, vagy pláne a nyelvészeké, Budenzé és Szinnyié: neki nem állnak rendelkezésére szótárak, hiteles szövegkiadások, mert sajnos, a magyarok keleti nyelv- és fajrokonainak zenéjéről igen gyér és rendszertelen feljegyzéseink vannak, s ezek nagy részét is nem képzett zenészeknek köszönhetjük. Véletlen-e, nem-e, hogy éppen a magyartól kissé távolabb álló rokon nép: a cseremiszek dallamkincse lett hozzáférhetőbb, míg a közelebbi rokonokérol csak igen halvány fogalmaink vannak? Bizonyos, hogy a „Zörög a kocsi“, a „Szőlőhegyen keresztül“, a karádi kanásznóta: „Megismerni a kanászt“ s még annyi más, pontos párhuzamba állítható egyes cseremiszt dallamokkal és ilymódon Kodálynak sikerül ad oculos demonstrálni a régibb magyar dalstílus ősi származását. Ennek jellemző sajátságai: az ötfokú hangsor (pentatonikus

¹ A magyarság néprajza (az Egyetemi Nyomda kiadása), IV. kötet. Különnyomat: A magyar népzene. U. o. (külön bevezetéssel, hol Kodály pontosan megjelöli a népzene kutatás céljait és módszereit).

skála) és a frázisismétlő dallamoknál a kvintszerkezet, vagyis a dallamnak kvinten való ismétlődése. Vannak ezenkívül igen kis hangterjedelmű dallamok is, melyeknek jellegzetesen primitív recitáló jellege tűnik fel az azonos menetű cseremisiz és magyar dalban. Egy-egy feltűnő votják, csuvas és tatár párhuzam is akad, ami arra nyújt reményt, hogy idővel egyéb dallamtípusaink rokonai is előkerülnek még nyelvrokonainknál vagy a honfoglalás előtti magyarsággal közös műveltségű török népeknél. Az ötfokú hangrendszer magában véve semmit sem bizonyítana, hiszen négereknél, keltáknál, indiánoknál is előfordul, de a dallamszerkezetnek, frazeológiának és ritmusnak akkora egyezése, amelyet Kodály példái mutatnak, csak úgy magyarázható, ha feltesszük, hogy egy olyan ősi örökséget képviselnek, melyet a magyarság régi hazáiból, a keleti nagy síkságról hozott magával. „A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai — én inkább így mondanám: euro-ázsiai — zenekultúra évezredek fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökerezik.“

Ez az ősi réteg körülbelül 200 dallamot foglal magában. Természetesen keleti párhuzam csak néhány tucatra akad, de zenei szerkezetükön, ötfokú hangsorukon, kvintváltásukon felismerhetjük a keleti eredetet. Ez a dalkincs kihalóban van, nagyobb részét már csak az öregek tudják.

A fiatalok dala, mely több ezer dallamban csendül fel a falun, főleg négysoros visszatérő dallam, leggyakrabban a két középső sor azonos szerkezetű. Kodály szerint ez a visszatérő alak a keleti zenében ismeretlen s így nálunk is európai hatásra fejlődhetett ki, bár a nyugaton is csak néhány század óta ismeretes, de nem utasítja el azt a feltevést sem, hogy ez a dallamtípus is a régi kvint-váltakozó típus fejlődésének, annál is inkább, mert az ötfokúság elég gyakran előfordul benne, sűrűbben mint a hétfokú dór, mixolyd és modern dur-skála, mert míg a XIX. század mūdala átveszi a népi dal szerkezetét, modern dur és moll hanglétrájával igyekszik behatolni a népi dalba. És mégsem sikerül megrontania: a nép ösztönösen saját zenéjéhez idomítja az uraktól eltanult nótákat is, régi hangsorába nem illő hangokat elhagy vagy lényegtelennek tesz; nincs benne soha szeptimugrás, szűkített és bővített hangköz, kromatikus félhang. Nem marad egyéb mint: nagy és kis szekund, tere, tiszta kvart és kvint fel és lefelé; kis szext, oktáva felfelé. „Ne gondoljuk, hogy ez szegénység, primitívság. Minden nagy klasszikus stílust a szelekció jellemez inkább, mint az eszközök halmozása. A hangközök megválogatásában majdnem teljesen egyezik a magyar népdal a dallamkultúra két csúcspontjával: a gregorián énekkel és a Palestrina-stílus dallamával.“ Az erenyedő középosztály, a pusztuló gentry lágy, reménytelenül lemondó melódiái nem törték meg tehát a nép erőtől duzzadó lelkületét. „A városi dallamáradat nem tudta a népdalt áthangolni a maga érzélgőssége, siránkozó panasza hangjaira.“ A lankadó életkedv, az örökös céltalan búsulás, halálvágy elleni reakció az új népdal. Veszteségként lehet azonban elkönnyvelni a régibb ornamentika elszegényedését, a szótagoló éneklésmódot, mely feledésbe merítette azt a színes előadást, mely még az öreg székelyek „keserveseiben“ fülünkbe dúdol.

Külön csoportot alkotnak zeneileg a gyermekdalok (Csigabiga gyere ki stb.) és a regősénekek, melyek egy általános, mindenütt előforduló skálán mozognak, a hatfokú ú. n. indogermán hexachord hangsoron. Minden primitívebb nép zenéjében meglegljük, sőt fejlettebb népek ősi hagyományaiban is. Ami pedig az ütempárokat illeti, az is ősemberi: „A gyermek, mint egész fejlődésében, dalában is újra átéli az ember őskorát. Ezért kezdí zenei életét a primitív ismétlő formával.“

Kodály külön fejezetet szentel a nehezen megfigyelhető sirató-éneknek, mely nálunk a prózai recitáló ének egyetlen példája és egyedüli tere a rögtönzésnek. A legendák közé utalja a fizetett sirató asszonyokról elterjedt hiedelmet, bár jómagam is hallottam efféléről aradmegyei oláh falvakban. Igen érdekes példákat hoz fel egyes szomszédos népi hatásokra. A német hatás legritkább a magyar népi zenében: ritmus, hangsor ellent mond a német dal szellemének. Annál mélyebbnek látszik a gregorián és egyéb egyházi ének hatása s itt érdekes megállapítása, mint alkalmazódik az egyházi dallam profán szövegekre és megfordítva, anélkül, hogy a nép az azonosságot észrevenné. S hogy a nép éneke, a magyar énekes múlt valóságos múzeuma, meggyőzően igazolja a nagy zenetudós. Régi XVI. századi széphistóriák, históriás énekek, virágénekek, melyek XVII. századi énekeskönyvekben maradtak ránk, rejlenek főleg az öregebb emberek daliban, foszlányok vagy egész énekek alakjában, igazolva, hogy a régiség keresői nem ködvárat építenek, mikor a népi énekből kifejteti igyekeznek a magyar nép zenei múltját.

A népi hangszerekről szóló fejezetek arról világosítanak fel, mily kevésbé tanulmányozták mai napig ezeket is, talán az egy dudát leszámítva, pedig a doromb, pásztorkürt, tekerő és főleg a népszerű citera és furulya számos zenei tanulsággal kecsegtet.

Tanulmánya záradékaul saját művészi hitvallását adja Kodály Zoltán. Mivel a nép alkotja ma is a nemzet zömét, a nép zenéjében kell keresnünk az igazi, évezredek fejlődésből leszűrődött nemzeti zeneművészet alapjait. Nem kezdetleges zene a népi ének, mert kiegyensúlyozott egység az a kultúra, mely létrehozta, míg ellenben csak felemás eredményt hozhatott az a félkultúra, melyben a felsőbb osztályok divatos népies mūdala megfogamzott. „Klasszikus magyar zenét másban mint a néphagyomány néhány ezer dallamában nem találunk. Ez egyelőre a legtökéletesebb kifejezése a nemzeti léleknek.“ Erre kell tehát építenünk egész zenei műveltségünket, mert e szilárd alap nélkül nem lehet gyökeres magyar zenénk. Felsőbb osztályainknak meg kell ismernie hétmillió magyar zenei érzését, melyet ma szinte idegenkedve hall, mert ebben van a magva a jövő nagy magyar zenekultúrájának.

Bartók Béla opusának nagy része, Kodályénak egésze e nagy nemzetnevelő programm szolgálatában áll. Kodály szimfonikus művei, a Hány János, a Marosszéki táncok, Székely fonó ennek a régi történeti és népi zenekultúrának magasabb polifóniába emelt származékai. De Kodály életének legnagyobb tette, amit éppen a magyar énekkari kultúra megteremtésével végzett. Ő valóban mind nagyobb sikerrel, az ifjabb

nemzedékek lángoló szeretetétől kísérve fárad azon, hogy a magyar középosztály vérvé tegye ősi zenekultúránkat. Kórusokat ír, énekkarokat szervez, hogy a népi zenét az egész magyarság közkincsévé tegye. Nincs konstruktívabb zenénk, mint az ő korális művei; minden alkotása történeti alapon áll. Nem véletlen, hogy ő írta meg a *Psalmus Hungaricus*t, egy régi magyar zoltár szövegére, történeti inspirációjába a magyar tragédia örök szimbolikáját rejtve; zongorakísérettel átírt népdalait, gyermek- és férfikórusai pedig már a klasszikus erejű és teljességű polifóniába emelt gyökeres magyar zene kiforrott, örök életre hivatott példái.

NEM TUDOM, MILYEN ÉRZÉSSEL olvashatta Kodály, a magyar zene nagy építője, ki egész életét a magyar zenekultúra múltja és jelene kielemezésének és felemelésének szentelte, azt a támadást, mely legutóbb egy komoly, kiváló folyóirat névtelen krónikása részéről érte. A kis cikk íróját megdöbbeníti, hogy az újságok oly nagy elismeréssel írnak Bartók és Kodály zsenijéről s főleg, hogy „budapesti iskolák gyermekkarai ambiciózus tanárok és tanárnők vezetése alatt már egyebet sem tesznek, mint Bartók- és Kodály-kórusokkal mutatkoznak be a közönségnek.“ Tiltakozik ez ellen, mert „különösen az első, de sok tekintetben a másik is destruktív lélek, aki a legzseniálisabb muzsikán keresztül is ezt a kietlen, destruktív lelket érezteti és viszi diadalra.“ Aki ezt nem látja, naiv hihetetlen fokban vagy nem őszinte! S újra tiltakozik az ifjúság lelkének ilymódon való destruálása s az ellen, hogy az egyházi népéneket is ebbe az irányba vezessék.

Ez a szerző aligha hallotta a budapesti és vidéki iskolák kórusait, ha ennyire süket azzal a nagy, nemzeti fontosságú törekvéssel szemben, melyet itt Kodály tanulmányával kapcsolatban ismertettünk. Én például, aki az iskolában régi német dalárdastíluson nevelkedtem, kit annak idején képtelen magyarságú és még képtelenebb, legjobb esetben banális német-romantikus zenei struktúrájú kórusokkal gyötörték, gyönyörűséggel hallom, amint a mai gyermekek a legnagyobb természetességgel éneklék Kodály magyar harmonizálással felépített népdalkórusait, melyeket a ritka művészi ízléssel és zenei műveltséggel megáldott B. Sztojanovits Adrienne tanít be a Szilágyi Erzsébet-leánygimnázium növendékeinek, hogy a sok, kiváló és hasonló törekvésű zenepedagógus közül csak ezt az egyet említsem. Mert tudnunk kell: ahhoz hogy valaki destruktív legyen, valamit destruálnia is kell. S mi az, amit az iskolai énekkar terén a magyar zene ilymódon kipellengérezett apostolai destruálnak? Egy ványadt, hagyomány nélküli, únottan tanult, édeskés, németes dalárdazene; ennek helyébe ültetik a pattogó, derűs, jó gyökeres nyelvű szövegekre írt, remekbe illő, hagyományos magyar hangszorral és hangközökkel többszólamúvá felépített magyar népzenei. Gyermekdalokat, melyek magyar gyermekek száján élnek évszázadok óta a falun, köszöntőket, incselkedőket, pünkösdlőket, villót, regőséneket, népballadákat — mi annakidején csak vértelen szövegüket tanultuk az irodalmi órán — erős felépítésű, minden gyermeket elragadó, jókedvre hangoló, lendületes ritmusú népdalokat. Valóban nem

lehet eléggé áldani a főváros vezetőségét, hogy a nemzet fővárosához illően oly melegen támogatja ezt a nemes mozgalmat s nemcsak iskoláiban, hanem dalosversenyek rendezésével is hozzájárul az igazi magyar zene népszerűsítéséhez.

P. Bangha egyik cikkében a spanyolországi borzalmas vallásüldözés egyik oka gyanánt említi, hogy a papság és a vezető osztályok nem fordítottak elég gondot arra, hogy a nép a vallási élettel kellő kontaktusban éljen és így a magasabb vallási kultúra és a nép között igen nagy szakadék támadt. Vájjon nem ugyanebben bűnös-e az világi téren, aki ennek a páratlan kulturális mozgalomnak útjában áll? Mert Kodály és énektanító hívei nem akarnak mást, mint a nép művészetét a magasabb osztályokhoz emelni, s így ezeket az osztályokat ízlésben a néphez közelíteni. A nagy nemzeti zenekultúra kifejlesztése, teljessé tétele a művelt réteg dolga, írja Kodály. „De csak a néppel való lelki egységben lesz rá ereje. Hogy nemzetté lehessünk, előbb újra meg újra néppé kell lennünk... S eljön az idő, mikor a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új, művészi formába öntve, újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek.“ Ez egy destruktív lélek szava? Lehet ennél szebb, nemesebb, Széchenyi István szelleméhez hívebb nemzetépítő programm?

S ne féltsük az egyházi népéneket se Kodály törekvéseitől. Nem akarom szembeállítani Kodály egyházi zenei műveltségét egyes hivatalosan elismert régebbi és újabb egyházi zeneszerzőkével. De láttuk, mennyire megérti Kodály a gregorián-stílus szépségeit s nem tud nagyobb dicséretet mondani a magyar népzeneire, mint azt, hogy vele rokonítja. S aki a Szilágyi-énekkar Tantum ergo-ját hallotta, vagy Kodály más ilyenmű kompozícióját, az megnyugodhatik afelől, hogy a szerző nagy zenei ízlése, történeti műveltsége, a középkori zene iránt érzett bámulata mindenkor ahhoz a klasszikus egyházi stílushoz fogja vonzani, melyet XI. Pius pápa annyi tekintéllyel és bölcsességgel illesztett újra a liturgia szelleméhez. Kodály közelebb áll ehhez az ízléshez, mint a rutinos cseh-német misék szelleme, melyek templomainkat elárasztják, vagy azok a kántorok és amatőrök, kik Balázs Árpád nótáira emlékeztető egyházi dalok elrezegetésében édelegnek és a Schubert Standchenét variálják orgonájukon. Kodályt egyenesen támogatni kell abban a törekvésében, hogy a régi magyar egyházi énekeket új életre támassza. Hogy mily nagy zenei és történeti értékek rejlenek ezekben a mostohán kezelt énekekben, akkor érezhette a magyar közönség, mikor a Néprajzi Társaság egyik ülésén peregi iskolásgyerekektől hallott énekelni elfeledett egyházi népénekeket. A magyar középosztály pedig mindössze egy-két karácsonyi népéneket ismer (nagy része meg a Stille Nacht-ot énekelte a karácsonyfa alatt), holott a régi szép énekek özöne lenne népszerűsíthető, ha Kodályt „destruktív“ munkájában az egész vallásos, nemzeti társadalom is megérténé.

TAVALY ZIRCEN NYARALTAM és egy hegyről leereszkedve megdöbbenéssel hallottam, amint egy kanásza „Ballag már a vén diák“-ot danolja nagy gyönyörűséggel, ezt a németből rosszul lefordított és

a magyar diákéletre egyáltalán nem illő érzelgős Burschenliedet, mely maholnap a magyar érettségiző diákság himnuszává válik. (Tudja-e száz közül egy, mi a filiszter, amivé lennie kell a dal szerint?)

Most Felsőtárkányon, színmagyar faluban hallgatom, amint vasárnaponként a sziklaforráshoz kiránduló egri iparosok feleségestől, anyósostól, gyerekestül fújják faluhosszat masírozva a legújabb pesti Eisemann-slágereket. De mi ez? Kislányom felfülel, ragyog a szeme: „Apuka, hallgassa, ezek olyan Kodály-féle dalok, amiket mi az Adi nénitől tanultunk. Milyen szép, milyen érdekes!” Csakugyan tárkányi kislányok mennek összefogózza, danolják vígan, egymásután, pattogó ritmusban a szebbnél szebb népdalokat, melyeket Bartók és Kodály gyűjtéséből ismerünk. Mi történt itt? Kinek a lelkét destruálták? Kislányomét vagy a falusi gyerekekét? Arrább a Kőközön túl, a Rókalyuk-barlang előtti térségen leventék táncolnak cigányzene mellett. A cigány a két év előtti foxokat és tangókat húzza, egy-néhány csizmás legény rakja szaporán, falusi egyszerűséggel, de van aki a foxra is vígan megpörgeti a párját, akárcsak a csárdásban. Úgy látszik, Tárkányon megbukik a néger jazz és Eisemann. Aminthogy az is biztató jel, hogy a mostani folyóirattámadásra válaszul a főváros illetékes hatóságai újból kijelentették, hogy megmaradnak a Kodály-szellemű iskolai énektanítás mellett.

Aki nem hisz Kodály és Bartók életművének nemzeti jelentőségében, menjen magyar falura, ott megérti, hogy ők a magyar műveltség mai lámpásai, útmutató oszlopai.

ECKHARDT
SÁNDOR